

CORTADA ANDREU, ESTHER. *SER MESTRA A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX: L'ESCOLA PÚBLICA COM A ESPAI PROFESSIONAL TRANSGRESSOR*. LLEIDA: PAGÈS EDITORS, 2006.
[PRÒLEG DE MARY NASH]

En el món de la historiografia i, de manera especial, en el de la historiografia educativa, s'ha produït, aproximadament en els darrers vint-i-cinc anys, un canvi que ens porta a repensar molts esquemes considerats, en certa mesura, inamovibles. Les raons d'aquest canvi són fàcils de comprendre. Ens referim a l'entrada de les dones d'una manera quantitativament significativa a la investigació dels fenòmens històrics, que observen l'evolució de les idees, dels esdeveniments i de les persones des d'un altre prisma i donen una nova dimensió al paper de les dones en el devenir històric.

Esther Cortada, des de les seves primeres incursions en el camp historiogràfic, entra de ple en aquesta nova perspectiva, que pren una nova embranzida amb la presentació de la seva magnífica tesi doctoral *Les mestres d'escola pública a Catalunya (1857-1900)*, adaptada avui per al gran públic amb un títol potser més comercial. Aquesta obra ha estat qualificada d'innovadora, de ben documentada i de gran rigor històric per Mary Nash, la prologuista d'aquest treball.

Ignoro si el paràgraf que reproduueixo a continuació i que forma part de la introducció del llibre es tracta simplement d'una constatació generada per la investigació o si ja existia un plantejament previ. La qüestió, però, és que les dites

paraules de caràcter general ens donen a entendre una de les tesis centrals del llibre que trenquen esquemes suposadament intocables:

Un dels aspectes que sobresurten de la majoria dels estudis recents és la constatació de les fortes resistències que les mestres van haver de vèncer per tal d'incorporar-se a l'àmbit professional de la docència. En alguns països, les resistències les van protagonitzar els propis mestres, que es negaven a abandonar un espai professional que consideraven masculí. Per tant, penso que, a hores d'ara, ha quedat prou demostrat que el tòpic de la mestra passiva que opta per un camí fàcil i que no té aspiracions de tipus professional no es correspon amb la realitat històrica de les primeres mestres (p. 17).

L'obra presenta dues vessants que podem considerar complementàries. En primer lloc, es tracta d'un treball essencialment descriptiu, que fa referència al títol del text, és a dir, exposar el que representava ser mestra a la Catalunya del segle XIX, així com també a la resta de l'Estat, perquè les referències al territori espanyol són freqüents. La descripció minuciosa del fet de fer de mestra a la societat vuitcentista no implica que l'autora no pretengui, ja d'entrada, anar molt més enllà d'aquest fet descriptiu.

Atesa la novetat de tot allò que se'ns descriu, és totalment comprensible que l'autora vulgui buscar el suport d'aquest gruix documental per tal de poder treure conclusions que, com veurem després d'exposar els temes, l'Esther Cortada tracta amb profunditat, ens poden ajudar a comprendre la realitat d'un col·lectiu important, sobretot en la segona meitat del segle XIX, i, d'una forma especial, els canvis que ha experimentat al llarg del segle XIX.

L'autora, per arribar a una sèrie de deduccions, necessitava la base d'un estudi ampli que comprengués totes les vessants d'aquesta aventura, fins a un cert punt intel·lectual, que encetaven una sèrie de noies de diverses condicions socials per aconseguir unes de les fites més importants del que podríem considerar el moviment feminista del segle XIX, l'equiparació de sous amb els mestres, és a dir, fer efectiva la reivindicació que, a igual treball, igual salari, tot i que, en el fons, hi ha sempre un xic de trampa.

Ateses les característiques del llibre, em limitaré, més que no pas a fer una crítica, a allò que podríem considerar una ressenya. Iniciaré l'exposició dels temes que tracta el llibre a partir d'un aspecte que ja s'ha exposat anteriorment: em refereixo a la resistència masculina a la professionalització de la dona. Cal constatar que aquest paper de l'home anava més enllà de la lluita per preservar un espai professional que havia estat tradicionalment seu.

Els homes, des dels seus llocs de poder en l'estructura política, social i eco-

nòmica de la societat, eren, en general, incapaços de comprendre que les seves companyes poguessin aspirar a un espai social que ultrapassava el paper tradicional de mestressa de casa i totes les derivacions, tot i que, ja des de sempre, moltes dones havien treballat a dins o a fora de casa per completar el sou del marit.

L'autora, després d'oferir-nos un resum crític del paper socioeducatiu de la dona en el món de l'ensenyament a finals del segle XVIII, ens revela les dificultats internes i externes del pas de la costurera a la mestra d'escola pública. Fixem-nos que es tracta de superar una barrera, és a dir, passar d'una professió que ja es considerava totalment femenina a l'estadi de mestra, equivalent, en certa manera, al de mestre, una professió que adquireix una dimensió diferent arran del triomf del règim liberal.

Aquest salt qualitatiu de costurera a mestra en un període en què es barregen les dues formes d'entendre la docència, especialment en l'àmbit legal, no es fa sense dificultats, en les quals les prevencions envers les possibilitats de la dona en la nova professió apareixen des de diverses posicions de la classe dirigent en mans dels oponents de gènere de les dones.

En aquest sentit, un dels pares teòrics de la reforma liberal en el terreny educatiu, Antonio Gil de Zárate, no va creure necessari establir normals femenines, amb el pretext, suposo que amb total consens de tots els polítics de l'època, que aquests centres no es consolidarien a causa de la falta de matrícula. Malgrat les prevencions de Gil de Zárate, a l'Estat espanyol es crearen ja algunes normals femenines: la primera a Logronyo, l'any 1854.

A conseqüència d'aquesta posició governamental, haurem d'esperar la Llei Moyano de 1857 perquè s'estableixin oficialment les primeres normals femenines totalment voluntàries, en contraposició a les masculines que la legislació obligava a tenir en cada capital de província. La prevenció de Gil de Zárate, opinió comprensible atesa la mentalitat de l'època, a l'hora de la veritat va resultar falsa, tant a Catalunya com al conjunt de l'Estat, com molt bé explica, en l'àmbit estadístic, l'Esther Cortada.

Tenint en compte que els percentatges de mestres masculins i femenins a les escoles públiques eren, aproximadament, l'any 1855, d'un 80 % d'homes i un 20 % de dones, i que, a finals del segle XIX o principis del segle XX, aquesta relació era, en el cas de Catalunya, d'un 49 % d'homes i un 51 % de dones i, en el conjunt de l'Estat, d'un 54 % d'homes i un 46 % de dones, la feminització del magisteri començava a ser un fet que aniria guanyant pes a mesura que avançava el segle XX.

Aquesta situació no s'aconseguirà sense molts esforços, ja que, malgrat l'existència de normals femenines, en principi, aquestes escoles estaven dirigides i orientades pedagògicament pels professors de les normals masculines. L'autora

ens descriu amb detall aquesta problemàtica en el cas de les normals catalanes de Barcelona, Tarragona i Lleida, establertes el 1861, el 1862 i el 1888, respectivament. La de Girona no es va crear fins al 1914. Estudia primordialment la normal femenina de Barcelona i les dificultats per esdevenir, a finals del segle XIX, un centre pràcticament independent, al marge de la tutela masculina.

En aquesta reacció masculina, com ja he apuntat, hi ha un problema gremial molt característic del segle XIX: la por de perdre el lloc de treball. Els mecanismes de defensa eren diversos, centrats en diferents qüestions per tal d'evitar l'equiparació home-dona, atesa la creença dels homes en la inferioritat intel·lectual femenina, en la seva condició específica de mare i en el fet que la seva capacitat educativa l'ha d'exercir a la llar.

És digne de remarcar l'espai dedicat a l'estudi de les mestres en el seu entorn laboral, social i domèstic. Respecte a aquest tema, s'estudien amb detall els avantatges o inconvenients de les mestres que es derivaven de la seva condició de solteres, casades, casades amb un mestre o vídues. Cal tenir en compte la problemàtica de les mestres en el món rural, el seu origen social, que va des de les classes populars a les classes mitjanes, segons les èpoques. En aquest capítol, trobem un apartat específic que fa referència a Pilar Pascual de San Juan, regent de l'Escola Normal Femenina de Barcelona, i del que va representar en defensa de les mestres del seu temps.

L'Esther té una gràcia especial per definir personatges i situacions, virtut que es palesa també a l'hora de dibuixar-nos l'actitud de Pilar Pascual, probablement significativa entre les mestres que lluitaven per la seva professionalització:

Les seves tesis educatives no es poden incloure en el corrent igualitari més transgressor, que habitualment es qualifica de posició feminista, sinó en un ampli sector intermedi que aglutina diverses tendències, com el catolicisme o el conservadorisme liberal, el republicanisme o el krausisme, i que adopta com a denominador comú l'ideal de dona instruïda com a principal agent de regeneració social (p. 140).

És fàcil imaginar que, en la societat victoriana, especialment tancada durant la segona meitat del segle XIX, i de forma particular a les zones rurals, una dona independent, soltera o vídua havia de superar moltes situacions enutjoses que queden molt ben reflectides en les següents paraules:

De continuo tendremos que sostener abierta lucha contra la ignorancia de unos, contra la malevolencia de otros, contra la ingratitud de los más y, ¡lo que es peor aun!, contra la misma calumnia.⁵

5. P. 193 (l'autora cita un article d'E. A. Fortuny).

Un dels capítols clau del llibre és el dedicat a l'activisme de les mestres i l'obtenció de la igualtat salarial. Les mestres, d'acord amb un reial decret de 1847, a igualtat de feina cobraven una tercera part menys que els homes. Sota la influència del Sexenni Democràtic (1868-1874), el Congreso Pedagógico Nacional de Madrid de 1882 dona l'empenta definitiva a un reivindicació que ja venia de lluny. L'autora ens descriu que, tot i les conquestes legislatives, s'hauran de superar molts esculls per fer efectiva la igualació salarial, ja que, fins a finals del segle XIX, la realitat continuava essent discriminatòria en moltes contrades.

En aquest ordre de coses, l'autora també argumenta el fet que la identificació entre la mestra professional i la mare de família no es generalitza fins que s'han contrarestat tota mena d'arguments en contra de la professionalització del magisteri femení. En aquesta defensa o, més ben dit, en aquest homenatge que es fa a les primeres mestres, especialment les públiques, se'ns ofereixen moltes més pistes per entendre les problemàtiques del segle XIX. Jo només he volgut enumerar les que em semblaven més interessants.

Tot i que crec, aparentment, molt encertat el títol del llibre, perquè engloba no solament l'exercici de la professió, sinó una manera d'entendre la figura de la mestra, crec que aquesta segona condició no es veu prou reflectida en l'estudi. Quedaria, al meu entendre, molt més ben definit amb el títol *Fer de mestre a la Catalunya del segle XIX*, perquè van ser les mestres en exercici les que van fer possible que les dones s'equiparessin professionalment als homes.

Hi van haver moltes mestres que, tot i haver aconseguit el títol, no van poder o no van voler seguir el magisteri per diverses causes, sobretot a causa de la maternitat. Tot i que algunes van compaginar el magisteri amb la maternitat o, simplement, el fet de fer de mestressa de casa, la tasca d'exercir de mestra d'escola, en moltes ocasions, no resultava gens fàcil i només estava a l'alçada de les que podríem considerar heroïnes.

Finalment, a banda de felicitar efusivament l'Esther Cortada, voldria destacar la trajectòria de l'editorial Pagès Editors, de Lleida, per la seva col·lecció Seminari-Sèrie Catalunya i per la publicació d'aquest llibre, molt ben presentat, i per la reproducció a la portada i a la contraportada d'un quadre de la magnífica pintora Lluïsa Vidal, poc coneguda precisament per la seva condició de dona. Un altre homenatge merescut.

Jordi Monés i Pujol-Busquets